

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

Διευθυντής: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1941

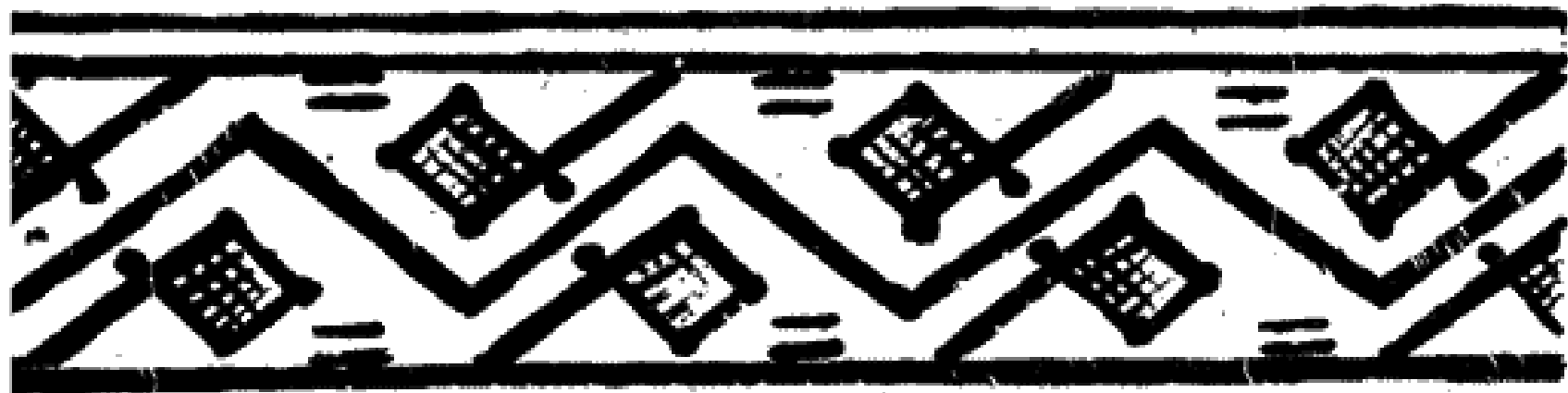
ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46

ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Α. ΤΗΣ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΣΕΛΙΔΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

Ἄπ' τὶς στῆλες τῆς « Νέας Ἑστίας », — που εἶχε τὴν τόσο εὐγενική κ' ἐπίκαιρη ἔμπνευση νὰ θυμηθῆ τὸν Ἴωνα ἀπ' ἀφορμὴ τῆ συμπλήρωση εἰκοσαετίας ἀπὸ τὸ φόνου του, — παρουσιάζοντας τ' ἀκόλουθα ἀποσπάσματα ἀπ' τὸ ἡμερολόγιό τοῦ ἀδελφοῦ μου, ὀφείλω νὰ δώσω ἐξηγήσεις.

Ὁ Ἴωνας ἐκρατοῦσε ἀνέκαθεν, ἀπὸ νέος πολὺ, σημειώσεις γιὰ ὅσα ἀξία τῆς προσοχῆς του εὕρισκε στὸ δρόμο του ἢ γιὰ ὅσα τοῦ συμβαῖναν ἢ αἰσθανόταν ἢ συλλογιζόταν, ὅχι ὅμως χρονολογικὰ καὶ μὲ συνέχεια. Γι' αὐτὸ δὲν θάπρεπε ἴσως νὰ ὀνόμαζε κανένας τὰ τετράδια αὐτὰ ἡμερολόγιο, παρὰ μᾶλλον σημειώματα, σκέψεις καὶ παρατηρήσεις. Κατὰ ἐποχὰς μάλιστα, ὅταν τὸν ἀπορροφοῦσε ἡ δράση, δὲν ἐπρόφτανε πιά νὰ γράφῃ, ἢ σχεδόν, ὅπως ἀκριβῶς συμβῆκε μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὴ Σκόπελο. Τότε εὐθὺς ὁ πολιτικὸς ὁ στρόβιλος τὸν συνεπῆρε καὶ δὲν τοῦ ἀφήκε πιά καθόλου καιρὸ γιὰ τέτοια ἀσχολία κ' ἔτσι βλέπομε ἐλάχιστα γραμμένα στὸ τελευταῖο τοῦ τετράδιο κατὰ τοὺς ἐννέα μῆνες πρὶν ἀπ' τὸ φόνου του. Προηγούμενα ὅμως, μέσα στὴν ἀπομόνωση τῆς Σκοπέλου καὶ στὴν ἀναγκαστικὴν ἀδράνεια τῆς ἐξορίας, εἶχε γράψῃ πολλά, κ' ἀπ' αὐτὰ σταχυολόγησα τ' ἀποσπάσματα ποὺ παρουσιάζω ἐδῶ.

Τὸ διάστημα τῆς ἐξορίας του στὴ Σκόπελο ὕστερα ἀπὸ τὰ δύο χρόνια ἐξορίας στὴν Κορσική, στάθηκε γι' αὐτὸν περίοδος ἠθικῆς δικιμασίας. Προσπάθησα ὅμως νὰ ξεδιαλέξω κάμποσα σημειώματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης που τὸν ἐμφανίζουν ὀλιγώτερο ἄθυμο καὶ μηδενιστικό.

Ἄλλὰ εἶναι γενικώτερα ἀξιοπαρατήρητο πὼς οὐδὲ στὸ ἡμερολόγιό του — μολονότι σ' αὐτὸ περισσότερο τὸν ἀναγνωρίζομε παρὰ στ' ἄλλα γραφόμενά του — εὕρισκομε

ἀτόφου τὸν Ἴωνα. Πάντως τὰ τετράδια δὲν φανερώνουν ἀκομμάτιστο τὸ δρᾶμα που παιζότανε στὴν ψυχὴ του. Πιστεύω δηλαδὴ πὼς κατάφευγε σ' αὐτὰ συχνότερα σὲ στιγμὲς ἀμφιβολίας γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ ἀδυναμίας, παρὰ σὲ στιγμὲς εὐφορίας. Τοῦ χρησίμευαν μᾶλλον ὡς ἔδαφος ὅπου μπορούσε κάπως ἀπεριόριστα νὰ ἐξετάζῃ τὸν ἑαυτὸ του καὶ νὰ ξεκαθαρίζῃ τὰ ἐσώτερα βασανιστικὰ προβλήματα. Ὅσες φορὲς αἰσθανόταν πλούσιος καὶ γερὸς καὶ εἶχ' εὐκαιρία κατάλληλη, ἐνεργοῦσε, δὲν ἔγραφε, ἐκτὸς ὅταν ἤθελε, μὲ τὰ λογοτεχνικῆς μορφῆς δημοσιευόμενα ἀπ' τὸν ἴδιον ἔργα του, πάλι νὰ δράσῃ. Ὅποτε τὰ γραφτὰ ἐκεῖνα ἀποτελοῦσαν μέσον ἐπενέργειας, ἐπάνω ἢ μέσα στὴν κοινωνία καὶ στὸ ἔθνος, καὶ ἐπομένως δὲν ἐμφάνιζαν παρὰ μέρος μόνον τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς σκέψης του. Ἄλλὰ κι αὐτὸ τὸ πιὸ οἰκεῖο καὶ ἐλεύθερο ἀπὸ πιέσεις ἐξωτερικῆς ἢ κοινωνικῆς συμβατικότητος καταφύγιο τοῦ δὲν ἀντανάκλα τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ του ἀκέρια.

Τὰ γραψίματά του δὲ, κ' αὐτὸ τὸ ἡμερολόγιο, εἶναι κατὰ πολὺ ἀχνότερα ἀπὸ πιστὸ καθρέφτισμα τῆς πραγματικῆς ψυχικῆς του ζωῆς, κατὰ πολὺ θολώτερα ἀπὸ τὴ σκιά τῆς ἀναμνήσεώς του ἐντὸς μας, ἀπὸ τὴ ζωντανὴν ἰδέα γι' αὐτόν, που τὴν ἔχει σφραγίσῃ στὴ δική μας τὴν ψυχὴν ὁ βίος του. Ἡ ὕπαρξή του ἀπὸ παντοῦ ξεπερνοῦσε τὰ ἔργα του καὶ τὴν ποικιλώτατη δράση του. Γι' αὐτὸ, κάθε φορὰ που ἀνοίγω τὰ τετράδια τοῦτα, νοιώθω βαθύτατον πόνο κ' αἰσθάνομαι σὰν νὰ κυνηγῶ τὴ σκιά τοῦ ἀδελφοῦ μου στὸν Ἄδη, που μόλις ἀπλώσω τοὺς βραχίονες νὰ τὴν ἀγκαλιάσω, μοῦ ξεφεύγει διαλυόμενῃ στὸ σκοτάδι.

Κι ὅμως κάτι περισσότερο ἀπομένει ἀπὸ τὸν Ἴωνα στὸ ἡμερολόγιο, παρὰ στ' ἄλλα του γραφτὰ ἔργα, ἀκόμη καὶ στὴν ἀλληλο-

γραφία του, που υπάρχει ως τώρα αμελέτητη και σκόρπια. Για να τον ιδούμε ωστόσο όπως ήταν στην πραγματικότητα, θαπρεπε να συμπληρωθούν και τούτα τα σημειώματα από τη σύλληψη της ψυχικής του υποστάσεως ολόκληρης κι από συστηματική βιογράφηση.

Η ασύγκριτη αξία του 'Ιωνα έγκειται στο πρόσωπό του, στην ακατάβλητη ζωτικότητα που περικλείει εντός του, στο χαρακτήρα του, στην πολυσύνθετη ιδιοσυγκρασία του, στη δύναμη και το νόημα της ύπαρξέως του, στον ανώτερο κ' εσωτερο σκοπό της, στην άβυθομέτρητη ψυχή του, την τόσο λαμπερή, που ακόμη κι όταν την τυραννούσ' ο ίδιος για να το φανερώση τα μυστικά της, του ξέφευγε γελώντας και τον αφήνε αμήχανο και πικραμένο ή αναχτημένο μπροστά στον γκρεμό. 'Αλλά το βασάνισμα τούτο που έφάρμοζε σκληρά στον έαυτό του φαίνεται κάπως στα τετράδια του ημερολόγιου, κ' έτσι απ' αυτά αντικρύζουμε από ακριβέστερη γωνιά το δράμα, χωρίς όμως να βλέπουμε ούτε από κεί καθαρά το κύριο πρόσωπο. Μόνο οι άνθρωποι δσους αγάπησε και που πρὸς αὐτούς έφανερώθηκε καμιά φοράν άπροφύλαχτα, χωρίς τεχνητούς πέπλους, θά μπορούσαν να μᾶς δώσουν την εικόνα του όμοιώτερη. Πόσο λίγοι όμως απομένουν! Και τότε θά είναι άρα γε πραγματοποιήσιμη ή βιογράφησή του απ' αὐτούς;

Φέρνω παράδειγμα την άκρα ευαισθησία του και τη λεπτότητα των αισθημάτων του ήταν ή χαρακτηριστικώτερή του ιδιότης, κι όμως προσπαθοῦσε να τη συγκαλύπτει με μύριους τρόπους: με φαινομενική ξερότητα, σκληράδα, αποτομότητα, ειρωνεία, δηκτικότητα, καταφρόνια, αδιαφορία, μηδενισμό κ.τ.λ., ξεγελώντας έτσι πρώτα-πρώτα τον έαυτό του, ίσως γιατί νόμιζε την ευαισθησίαν αδυναμία. Μά δσοι τον ήξεραν δεν άπατιούνταν, και μέσα στο χειρότερό του νευρικό ξέσπασμα, ή μέσα στη φαινομενική ύπεροψία του, ξεχώριζαν πάντα την έσωτερη σπίθα μεγαλόψυχίας των ματιών του ή το άνεξιχνίαστο μειδίαμα καλοσύνης και συμπόνιας των χειλιών του.

Όσο δά προχωρούσε στην ήλικία, — μην ξεχνούμε πως έσκοτώθηκε σαρανταδυό μόνο χρονών, δηλαδή πριν καλοφτάση στο κορύφωμα του άνδρισμού του, — τόσο μέστωναν ο ψυχικός και πνευματικός του πλοῦτος και ή γενναιοφροσύνη του, τόσο γινόταν άληθινώτερος και φυσικώτερος,

ξεφορτωνόμενος έξωτερικές έπιρροές των νιάτων του, τόσο κυρίευε τον έαυτό του και τόσο ή ματιά κ' ή καρδιά του ύψώνονταν παραπάνω απ' τις λεπτομέρειες της ζωής και τις μεταβαλλόμενες όψεις των πραγμάτων, τόσο και ο ίδιος όρθωνόταν μοναδικώτερος, σύγχρονα όμως έπεικέστερος για τους άλλους και πιό άλληλέγγυος μ' αὐτούς. 'Η Μοίρα θέλησε τότε, πριν δώση όλο του το μέτρο, να κοπή ή ζωή του ξαφνικά και με τρόπο τραγικά σημαντικό για το έλληνικό το έθνος, όπου άνήκε και που αὐτός οε στιγμή κρισιμώτατη για τη νέαν έλληνικήν ιστορία υπήρξε το συνειδητότερό του μόριο, ο αντιπροσωπευτικώτερός του τύπος.

Μόνο είκασίες μάταιες μπορούμε να κάνουμε τώρα για το ποιάν έπιρροή θ' άσκοῦσε ο ώριμος 'Ιωνας επάνω στην εξέλιξη των έλληνικών και των ανατολικών πραγμάτων, εάν δεν είχε σκοτωθῆ στα 1920. Το μόνο που ξέρομε θετικά, είναι πως κανένας σύγχρονός του 'Ελληνας δεν ήταν καθολικώτερος άνθρωπος, πολυμερέστερος, έμπειρότερος και βαθύτερος γνώστης της περιγυριᾶς του, γενναιότερος, τολμηρότερος και μη κατατάξιμος οε καμιά γνωστή, ξενικήν ή ντόπια, κατηγορίαν ανθρώπου. 'Ηταν ο μόνος που είχε την ίκανότητα πληρέστερα από κάθε άλλον να εκφράση την ψυχή του νεώτερου έλληνικού έθνους και να δώση ώθηση πρὸς τη σωστή για τούτο κατεύθυνση, πρὸς άληθινά ανώτερο, πρωτότυπο και γόνιμο για την 'Ανάτολή και την ανθρωπότητα έλληνικόν πολιτισμό.

Γι' αυτό κάθε του έργο, όσο κι αν μένει άσυμπλήρωτο, κι όλη του ή ζωή, όσο κι αν ήταν σύντομη, γεμάτη αντίθέσεις και βαθύτατα ταραγμένα, θά παρέχουν ύλικό άνεξάντλητο επί πολλόν καιρόν ακόμη για μελέτη και θά χρησιμεύουν ως κέντρισμα στη ζωντάνια της νέας γενεᾶς και ή κατανόησή των θά τροφοδοτή, σαν πηγή άστειρευτής ζωής, τον ανθρωπισμό μας.

Δυστυχώς δεν είναι ακόμη δημοσιευμένα όλα του τα κατάλοιπα και ή σημερινή στιγμή δεν προσφέρεται για τέτοιαν έκδοση. Πολύ λιγώτερο κατορθωτό είναι από τόσο νωρίς να περιγράψουν το φαινόμενο του πέρασματος του 'Ιωνα ανάμεσά μας δσοι λιγοστοί τον έγνώρισαν από πολύ κοντά και τον αγάπησαν. 'Αλλά θά έλθει ή ώρα να παρουσιασθῆ ή μορφή του όσο το δυνατό πιό σωστή και άκέρια. Διαστροφές θά είναι τότε πιά άκατόρθωτες.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ

Κηφισιά, *Οκτώβριος 1940

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΙΩΝΑ

ΣΚΟΠΕΛΟΣ 1919

Μαΐου 6.

Ἡ οἰκογένειά μας καὶ ἐγὼ ἔχουμε γιερὲς κοινωνικὲς ἀρετὲς. Τόσο που δταν ἀκολουθῶ τ' ἀτομιστικά, ἐγωϊστικά μου ἔνστιχτα, νοιώθω σὰν τύψη συνείδησης. Καὶ ὅμως πάντα στενοχωριῶμαι στὴν τριβὴ μου μὲ τὴν κοινωνία. Μόνο ὁ ἔρωτας κ' ἡ σχέση μου μὲ τὶς γυναῖκες μ' ἀρέσει. Στὶς ἄλλες σχέσεις δὲν ἀντέχω.

Μαΐου 7.

Πολλὲς φορές, σ' αὐτὲς τὶς δύσκολες στιγμὲς τῆς ζωῆς μου, που αἰσθάνομαι ὅλη τὴν τραγικότητα τοῦ μηδενισμοῦ τῶν πάντων, μοῦρχεται νὰ τραγουδήσω ἓνα βαθύ, λυπητερό καὶ πλούσιο τραγούδι, που νὰ λέῃ ὅλη τὴ θλίψη τῆς ζωῆς, τὸ βάθος τῆς τῶ ἀναρχο καὶ τὸ ἀτέλειωτό τῆς καὶ τ' ἀδιάφορο γιὰ τ' ἄτομα.

Μάη 14.

Πολὸ θαυμαστὸ μοῦ φαίνεται τὸ μυστήριον που μεταμορφώνονται οἱ πεταλοῦδες σὲ σκουλήκια καὶ τὰ σκουλήκια σὲ πεταλοῦδες. Πρῶτα σέρονται στὴ γῆς κ' ἔπειτα κάνουν φτερά καὶ πετοῦν, καὶ αὐτὰ τὰ πετούμενα πάλι γεννοῦν σκουλήκια. Μ' ἀρέσουν καὶ τ' ἀμφίβια, που ζοῦν καὶ στὸ νερὸ ἀπὸ κάτω καὶ στὸν ἀέρα ἔξω. Μ' ἀρέσουν καὶ τὰ χελιδονόψαρα, που πετοῦν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ νερά, καὶ οἱ ἀγριοπάπιες, που βουτοῦν ὑποβρύχια καὶ πλέουν καὶ πετοῦν, καὶ τὰ δελφίνια, που ξεπετιοῦνται ἀπάνω ἀπὸ τὰ νερά, ἀνίκανα νὰ πετάξουν ἀληθινά, ἀφοῦ δὲν ἔχουν φτερά, ἀν καὶ θὰ τὸ θέλουν.

Ἡ ἀνθρώπος γιὰ νὰ τὰ καταφέρῃ ὅλ' αὐτὰ κάνει ὄνειρα καὶ μηχανήματα.

Μαΐου 18.

Ὅ,τι καὶ ἂν γίνῃ, ὅποιες δυστυχίες καὶ ἂν μοῦ τύχουν, ὅποιες ἀνησυχίες — καὶ ὅλες τὶς περιμένω, γιὰ ὅλα εἶμαι ἕτοιμος — ἐγὼ τὸ σκοπὸ μου. Ἐχω νὰ γράψω αὐτὸ που φαντάστηκα, ἓνα μυθιστόρημα που νὰ περιέχῃ ὅλη τὴν τραγικότητα, ὅλη τὴ ματαιότητα, ὅλο τὸ μηδενισμὸ τῆς ζωῆς. Ἀφοῦ τὸ γράψω καὶ αὐτό, ἂς πεθάνω.

Εἶδα ἓνα σκυλί πλαγιασμένο, μισοκοιμισμένο, καὶ μπῆκα στὸ πετοῖ του καὶ φαντάστηκα πὼς ἤμουν ἐγὼ τὸ σκυλί, ἓνα ζωντανὸ μισοσυνειδητὸ πρῶμα.

Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους καὶ περισσότερο καὶ ἀπὸ τὰ λόγια τους μ' ἐνδια-

φέρουν οἱ κινήσεις τους, καὶ ἀπ' αὐτὲς τοὺς κρίνω. Θὰ ἤθελα πολὺ νὰ ἔμπαινα στὸ περὶ τοῦ καθενὸς μιὰ στιγμή, νὰ ἔνοιωθα πῶς αἰσθάνονται, πῶς σκέπτονται, τί συλλογίζονται. Θὰ ἤθελα τουλάχιστο νὰ τοὺς μιλοῦσα, ἂν καὶ οἱ ὀμίλιες παραμορφώνουν τὸ χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων. Ποτὲ δὲν εἶναι ὀλόγελα εἰλικρινεῖς σ' αὐτὰ που λέν. Μὰ δὲν μπορῶ νὰ μιλῶ σ' ὄλους. Καὶ γι' αὐτὸ τοὺς κυτάζω καὶ ἀπὸ τὶς κινήσεις τους τοὺς κρίνω τί σκέπτονται, τί αἰσθάνονται, μάλιστα διαν τοὺς βλέπω καὶ δὲν μὲ βλέπουν.

Μαΐου 20.

Γράφοντας ἓνα μυθιστόρημα, ζῶ σιὰ περασμένα καὶ στὸν κόσμο που περιγράφω, καὶ δὲ ζῶ σιὴ Σκόπελο, σήμερα*.

27 Μαΐου.

Ἡ αἰσθησιὶς τῆς τραγικότητος τῆς ζωῆς δὲν μοῦ φέρνει γέλιο σαρκόνιο οὔτε ἄλλο, ἀλλὰ μοῦ φέρνει μουσική. Ἀναβρῶζει ἀπὸ τὰ κατάβαθα τῶν σωθικῶν μου μιὰ πλούσια, πολυσήμαντη, περίπλοκη καὶ καθάρια σιὴν ἔκφραση μουσική, που μὲ γεμίζει καὶ χύνεται στὸν κόσμο.

29 Μαΐου.

Σχηματίζεται ἓνα πλεμάτι (σὰν ἀραχνιά) ἀπὸ ἀνθρώπους που εἶναι γύρω σου καὶ εἴτε τοὺς ἀγαπᾷς εἴτε ἔχουν ἐπίδραση ἀπάνω σου εἴτε σὺ τοὺς ἐμπνέεις κάτι, κ' ἔτσι δένεσαι καὶ παραμορφώνεσαι, μπλέκεσαι μέσα καὶ γίνεσαι ἀλλοιώτικος, μὲ τοὺς τριγυρινούς σου ἓνα κουβάρι.

Μαΐου 30.

Ἡ μεγάλη πολυτέλεια μόνη ταιριάζει σιὴ διάθεσή μου, τὰ ὠραιότερα, τὰ λεπτότερα, τὰ πολυτελέστερα σκεύη. Ἡ τότε τίποτε. Εἶμαι τῶν ἄκρων ἄνθρωπος. Ἡ βασιλιάς ἢ τίποτε. Ἄν δὲν μπορῶ νὰ ἔχω τὰ καλλίτερα πράγματα, ἄς ἔχω τὰ ἀπλότερα, μόνον νὰ εἶναι καθάρια. Αὐτὴ τὴν πολυτέλεια τουλάχιστο τὴ θέλω, τὴν καθαριότητα. Μπορεῖ νὰ μὴν ἀξίζω νὰ εἶμαι ἄρχοντας, βασιλιάς, δεσπότης τοῦ κόσμου. Μὰ ἡ διάθεσή μου εἶναι βασιλική. Ἀπὸ μικρὸς ἔτσι σκεπτόμουν, ἔτσι αἰσθανόμουν γι' αὐτὸ κ' ἡ κάμαρά μου ἦταν τόσο ἀπλή κι ἀστόλιστη. Οὔτε μιὰ ζωγραφιά δὲν εἶχε, γιατί, ἂν εἶχε, ἔπρεπε νὰ εἶναι τοῦ Λεονάρδου ἢ τοῦ Ρέμπραντ. Ἐνα λουλούδι μπορῶ νὰ ἔχω σιὴν κάμαρά μου σ' ἓνα ποτήρι μέσα. Εἶναι πολύτιμο καὶ πεθαίνει.

Μαΐου 31.

Ἄγρυπνος καὶ κακόκεφος στριφογύριζα σιὸ στρώμα. Ἦμουν τόσο κουρασμένος ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ ὄλα ὅσα πέρασα, που μοῦ ἤρθε νὰ πῶ « Θεέ μου » καὶ

* Σιὰ χαρτιά του δὲν εὑρέθησαν τὰ χειρόγραφα τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ, που, κι ἀπ' ὅσα εἶχε περὶ προφορικὰ σὲ λόγους, ἦταν ἀρκετὰ προχωρημένο σιὴν ἐργασία. (Σημ. τοῦ ἐκδ.)

νὰ βγάλω ἓνα ἀναφυλλητό. Ὅταν ἄρχιζε νὰ φωτιάη σηκώθηκα καὶ πῆγα στὸ παράθυρο καὶ μὲ μάγεψε μονομιᾶς τὸ χρῶμα τῆς ἀύγῃς. Ἦσυχία, ἡρεμία, γαλήνη, γυαλί ἢ θάλασσα, δροσιὰ πρωινὴ καὶ χρώματα τριανταφυλλένια καὶ διαβάθμιες ὡς στὸ κίτρινο καὶ τὸ ἀσπροουδερὸ γαλάζιο, τὰ βουνὰ τῆς Ἀλόνησος μαβιά ἀνοιχτά, τὸ ἀκρωτήρι τὸ ἀντικρονό μου τῆς Σκόπελος σκοτεινὸ καὶ καλογραμμμένο καὶ ἀπότομο. Αὐτὸ ἄρκεσε γιὰ νὰ ἐνθουσιαστῶ καὶ νὰ μαγευτῶ πάλι ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἦταν τόση ἡ ἀντίθεση μὲ τὴν πρωιτερινή μου κατάσταση, τὴ μηδενιστικὴ, πού ἡ ζωὴ δὲν εἶχε καμιὰ γιὰ μένα χάρη, ὥστε θαύμασα τὴ μυστικὴ ἐκείνη δύναμη πού εἶναι μέσα μου γιὰ νὰ βάρω τὸν κόσμον καὶ τὴ ζωὴ μὲ χρυσαφένια, τριανταφυλλένια ὁμορφιά. Εἶμαι ἔτσι πλασμένος, ὥστε μαγεύομαι καὶ τὰ μάγια αὐτὰ μὲ ὑψώνουν ὅσο χαμηλὰ καὶ ἂν τύχη νὰ εἶμαι πεσμένος κάποτε. Ἔτσι μὲ ὑψώνει καὶ ἡ ὁμορφιά ἐνὸς ἀνθρώπου πού βλέπω καὶ τὰ νιάτα καὶ ἡ δροσιὰ μιᾶς γυναίκας, ἐνὸς κοριτσιοῦ πού συναντῶ. Περιέργη οὐσία ἀνθρώπου καὶ νευρικοῦ συστήματος.

Ἰουνίου 7.

Ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου, ὁ μηδενισμὸς, ἡ αὐτοκτονία — αἰσθήματα καὶ πράξεις ἐγωϊστικές, δηλαδὴ ἀνθρώπων πού δὲ συναισθάνονται τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην. Ὅταν ὁ ἀνθρώπος καταντήσῃ ἄτομον καὶ δὲ νοιώθῃ δεσμοῦς μὲ τοὺς γύρω του ἢ τοὺς προγόνους του, τότε γίνεται στενὰ ἐγωϊστής. Κάθε παράδοση παλιὰ εἶναι μηδενικὸ γι' αὐτόν, κάθε ἐλπίδα ξεραίνεται καὶ τὰ μελλόμενα εἶναι ἀδειανὰ σὰν τὰ περασμένα. Κρέμεται σὰν ξεκρέμαστο μετέωρον μέσα στὴν κοινωνία, οὔτε κἂν σὰν ἀράχνη στὴν ἀραχνιά της, οὔτε καὶ σὰν ἄστρο μέσα στ' ἄλλα ἄστρα. Γιατὶ δὲν ἔχει συνείδηση τῶν δεσμῶν του, τοὺς ἔχει ξεχάσει, σβήσει, ξεράνει. Εἶναι νεκρὸ μόριον μέσα στὰ ζωντανὰ, χαλασμένο, πού πρέπει μοιραῖα νὰ πεθάνῃ. Ἡ θέση του εἶναι στὸ νεκροταφεῖο ἢ στὰ βάθη τῆς θάλασσας· ξερὸ κλαρί, πού, ἂν δὲν κοπῇ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, θὰ πέσῃ ἀπὸ τὸν ἄνεμον ἢ ἀπὸ τὸ σάπισμα τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του. Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ἀσπληρὸς γι' αὐτόν (ἐχτὸς ἂν μολύνῃ καὶ τοὺς ἄλλους) μὰ πρέπει νὰ τὸν λυπᾶται *guarda e passa!*

10 Ἰουνίου.

Ἐκεῖνο πού μὲ συνδέει μ' ἓναν τόπον δὲν εἶναι τὸ καλοκαίρι, εἶναι ὁ χειμῶνας καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους οἱ λύπες τῆς ἀγάπης.

Ἰουνίου 13.

Καμιὰ φορὰ κυτάζω τὰ μέλη μου καὶ μοῦ φαίνεται περίεργον νὰ ἔχω καὶ γὼ σῶμα. Μοῦ φαίνεται πως εἶμαι πνεῦμα ἢ ψυχὴ καὶ εἶναι περιττὸ βάρος τὸ σῶμα πού μοῦ ἀνήκει. Μοῦ ἀνήκει ἓνα πόδι, δυὸ πόδια, χέρια, κορμὸς κλπ. καὶ ἔχω καὶ πρόσωπον μὲ μαλλιά, μύτη, στόμα, ἔκφραση, μάτια, αὐτιά. Τί τὰ θέλω ὅλ' αὐτά; Ἀνήκω καὶ γὼ στὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων. Παράξενο!

Ἰουνίου 24.

Ὅταν δὲν κάνω τίποτα, ἡ ζωὴ μοῦ φαίνεται μάταιη. Γιὰ νὰ μὴ μοῦ φαί-

Ὁ Ἰωάν μετὸν πατέρα του τὸ Νοέμβριο τοῦ 1902, τὴν παραμονὴ τῆς ἀναχωρήσεώς του γιὰ τὴ Μακεδονία.

νεταί μάταιη εἶναι ἀνάγκη νὰ κάνω πάντα κάτι, κάποιο σκοπὸ νὰ κυνηγῶ, ἢ νὰ μάθω ἢ νὰ ἐπιτύχω κάποιο σκοπὸ ἢ νὰ γεμίσω ἀπλῶς τὸν καιρό. Μοῦ φαίνεται χαμένος καιρὸς ὅταν δὲν κάνω κάτι... Θέλω νὰ πείσω τὸν ἑαυτό μου πως δὲν εἶναι κακὸ νὰ μὴν κάνη κανεὶς τίποτα καὶ τὸν πείθω μὲ στιγμούλα, μὰ ἔπειτα αὐτόματα ἔρχεται ἡ ἀνίκητη αἰσθησις ὅτι πρέπει κάτι νὰ κάνω πάντα... Αὐτὰ τὰ δυὸ χρόνια τῆς ἐξορίας μπῆκα στὰ βαδύτερα τάγματα καὶ στ' ἄδυνα τοῦ ἑαυτοῦ μου. Εἶδα τὸν πάτο τῆς ψυχῆς μου... Οἱ σκοποὶ που κυνηγῶ διαδοχικὰ μὲ βάζουν κ' ἐργάζομαι, καὶ ἡ ἐργασία μὲ κάνει καὶ ξεχνῶ τὸν ἑαυτό μου.

26 Ἰουνίου.

Ἡ ζωὴ μου εἶναι ἓνα πάθος ἀδιάκοπο. Ὑποφέρω. Αἰσθάνομαι περισσότερο παρ' ὅ,τι χρειάζεται γιὰ νὰ χαίρεται κανεὶς τὴ ζωὴ. Καὶ ὅμως ἔχω ὥραϊες στιγμὲς καὶ μεγάλες ὥρες... Μοῦ φαίνεται πως τέλειωσα τὴ ζωὴ μου. Τώρα, περιμένοντας τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, θὰ σκέπτομαι, θὰ μονάζω, θὰ διαβάζω καὶ θὰ γράφω. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀποστολή μου καὶ ὄχι τ' ἀντίκρουσμα τῶν ἀνθρώπων... Δὲν εἶμαι ποτὲ ταιριασμένος μὲ τὴ διάθεσή τους, ἐχτὸς μόνο ἂν τύχη νὰ μ' ἀγαπᾷ κανεὶς καὶ νὰ τὸν ἀγαπῶ. Τότε μόνο ταιριάζουμε.

Βλέπω καὶ γράφουν διάφοροι πολιτικατζῆδες σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ ἄρθρα σπουδαιοφανῆ ἢ καὶ σπουδαῖα, μελέτες γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ζητήματα, καὶ πασκίζουν νὰ φτάσουν κάπου, νὰ γίνουν ὑπουργοὶ κλπ. Ἄλλοι πάλι βλέπω πως εἶναι ὑπουργοὶ καὶ ἀνακατεύονται σ' ὅλα καὶ ἀκούγεται τ' ὄνομά

τους στὶς ἐφημερίδες. Καὶ μένα μοῦ φαίνονται ὄλ' αὐτὰ τόσο ξένα ἀπὸ μένα καὶ τόσο ἀποκρουστικά, που ποτέ μου δὲ θὰ ἤθελα οὔτε θὰ μπορούσα νὰ τὰ κάμω...

26 Ἰουνίου.

Σκέφθηκα πως ποτέ μου δὲν ἔνοιωσα καμιά εὐγνωμοσύνη στοὺς δασκάλους μου, δὲν αἰσθάνθηκα ποτέ τὴν ἀνάγκη νὰ τοὺς ξαναδῶ, ἀφοῦ τέλειωσα τὰ μαθήματά.

Μοῦ φαίνεται πως εἶχα δίκιο. Αὐτοὶ ἔκαναν τὴ δουλειά τους, τὸ ἐπάγγελμά τους, καὶ γὰρ τὴ δική μου τὴ δουλειά, μάθαινα. Τί εὐγνωμοσύνη νὰ τοὺς ἔχω; Μόνο που μερικoύς, πολὺ λίγους, ἕνα ἢ δύο, τοὺς θυμοῦμαι πάντα, γιατί μοῦ ἀνοιξαν λιγάκι τὸ μυαλό γιὰ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα.

30 Ἰουνίου.

Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ποιὸς μ' ἀγαπᾷ, μὰ ποιὸς ἀγαπῶ ἐγώ...

Ἰουλίου 14.

Στὴν Ἑλλάδα τὸν περισσότερο καιρὸ ζῶ μὲ τὴν αἰσθησιὴ τῆς ἐντυπώσεως που κάνω στοὺς ἄλλους καὶ αὐτὸ μὲ στενοχωρεῖ.

24 Ἰουλίου.

Ζῶ στὴ χώρα που λείπει κάθε ἐλπίδα καὶ ἡ χαρὰ δὲ λάμπει. Στὴ χώρα που ζῶ ὁ θάνατος φαίνεται φυσικός, γιατί τί τὴ θέλει τὴ συνέχεια ἢ ζωή; Ζῶ στὴ χώρα που εἶναι στὸ περιθώριο τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων.

28 Ἰουλίου.

Ἡ ζωὴ μου τραγική.

Αὐγούστου 9.

Ἀξίζει νὰ ζῆ κανεὶς, ὄχι παρασυρόμενος ἀπὸ τὸν ἀνεμοστρόβιλο που στροβιλίζει γύρω του, ἀλλὰ ὅταν μπορεῖ νὰ στέκη ὀρθίος σὰ σταθερὸ καὶ φωτεινὸ σημεῖο. Ἔρχονται οἱ ἐφημερίδες, οἱ ὀμιλίες τῶν ἀνθρώπων, τὰ χτυπήματα τῶν ἄλλων καὶ σ' ἀλαλιάζουν ἂν δὲν εἶσαι σὺ τὸ φωτεινὸ καὶ σταθερὸ σημεῖο, που ἠρθώνεται σὰ βράχος μέσα στὸ πέλαγο.

Αὐγούστου 11.

Τί εἶναι; τί κάνω; Δὲν ξέρω. Εἔχασα ποιὸς εἶμαι καὶ γιατί βρίσκομαι δῶ. Πρέπει νὰ τὸ θυμοῦνται ἄλλοι.

Αὐγούστου 14.

Σ' ὅλα μου δισυνπρόστατος, θεωρητικὸς καὶ ἐνεργητικὸς, κουρασμένος καὶ ἀκούραστος, καθαρὸς καὶ συγχυσμένος, δυνατὸς καὶ ἀδύναμος κλπ.

Μονὴ Μεταμορφώσεως, ἀπὸ 14 ἕως 25 Αὐγούστου.

Μοῦ φαίνεται τόσο παράδοξο τὸ πῶς μὲ κρίνουν οἱ ἄλλοι. Δὲν ἔξάφνα δι' ἐγὼ « διασκέδαζα » τὴν τάδε ἐποχὴ, σὺ τὰδε μέρος, καὶ μέσα μου γίνονταν ἀκριβῶς τότε δράματα, ἀγαποῦσα, ὑπέφερα, ταραζόμενον, σκεπτόμενον δυνατά, ἤμουν ὄλος περιέργεια γιὰ μάθηση, διάβαζα καὶ ἔγραφα βιβλία, περπατοῦσα ἔξω στὴ φύση ἢ χανόμενον σὲ ὄνειρα ἢ χαντακωνόμενον μέσα στὴν κούρασή μου τὴν τρομερὴ, στὴν ἀμφιβολία γιὰ τὸν ἑαυτό μου, στὴν ἀπελπισία ἢ σὺ μὴδενισμό μου. Γιὰ τοὺς ἄλλους ὁμως διασκέδαζα...

Βλέπω σήμερα τὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων σὰ μοναχὸς ἀπὸ τὸ μοναστήρι του. Καὶ βρίσκομαι σ' ἓνα μοναστήρι.

27 Αὐγούστου, Σκόπελος.

Τί ἔχω ἀκόμη νὰ κάμω ἐδῶ; — 1) Νὰ τελειώσω τὸ μυθιστόρημα που γράφω. 2) Νὰ βρῶ καὶ νὰ σημειώσω τὸ συμβιβασμὸ τοῦ ἐθνικισμοῦ μὲ τὸ σοσιαλισμὸ καὶ τοῦ ἐθνικισμοῦ μὲ τὴν ἀνατολικὴν ιδέα. Βάση πολιτικοῦ προγράμματος.

Χρειάζεται καὶ διάβασμα βιβλίων σχετικῶ.

9 Σεπτεμβρίου.

Verbalisme = τεχνολογικὴ ἀνάλυση (*analyse grammaticale*) μιᾶς ἔννοιαι. (*Labriola, Essais sur le matérialisme historique*, λέει: « πολὺ συχνὰ συμβαίνει ὥστε ἡ λατρεία καὶ ἡ κυριαρχία τῶν λέξεων κατανοῦν νὰ διαφθείρουν καὶ νὰ ἔξαφανίζον τὴ σωστὴ καὶ ζωντανὴ σημασία τῶν πραγμάτων * »).

Verbalisme = λεξικρατία καὶ σχολαστικισμός.

12 Σεπτεμβρίου.

Μεσάνυχτα, γαλήνη, ἡ θάλασσα γυαλί καὶ ἀστροφεγγιὰ ἀντιφεγγίζει στὴ θάλασσα. Φωτεινὴ νύχτα. Συλλογίζομαι διάφορους τύπους Ρωμῶν καὶ λέω « γιατί νὰ εἶμαι σύγχρονός τους; » καὶ λέω « γιατί νὰ γεννηθῶ Ρωμὸς; »...

13 Σεπτεμβρίου.

Στὸ δεῦτερο ἥμισυ τοῦ 19ου καὶ σὺς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα τρία πρόσωπα, τρία ὀνόματα καὶ τρεῖς θεωρίαι ἐπικρατοῦν ὁ Κάντ γιὰ τὴν ἠθική, ὁ Δαρβίνος γιὰ τὴ φυσική καὶ ὁ Μάρ γιὰ τὴν κοινωνιολογία. Δευτερώτερο πρόσωπο παίζει καὶ ὁ Νίτσε μὲ τὸν ἀτομικισμό του.

Σεπτεμβρίου 20.

Περπατώντας σὺ βότσαλα στὴν ἀκρογιαλιά καὶ τυραννισμένος ἀπὸ τὰ βάσανά μου εἶπα « Σώνει πιὰ »! Ἀπὸ μένα, ἀπὸ μέσα μου θὰ ἔλθῃ ἡ εὐτυχία.

* Γαλλικὰ ἡ φράση σὺ καίμενο. (Σημ. τοῦ ἐκδ.)

Ἐγὼ θὰ ὀρίζω τὸν ἑαυτό μου τί περιμένω ἀπ' ἔξω νὰ μοῦ ἔλθῃ ἢ εὐτυχία; Ἄπο μένα ἢ σωτηρία. Ἄς καταργήσω τὰ ἴδια μου τὰ βάσανα εἶναι μόνο φαντασιώσεις. Τί ἔχω καὶ τυραννιοῦμαι; Τίποτε, τίποτε ἄς μὴν προσμένω ἀπ' ἔξω. Οἱ ἄλλοι ἔχουν τὸν ἑαυτό τους.

Σεπτεμβρίου 22.

Ἐμαθα νὰ στηρίζωμαι μόνο σὶ τὸν ἑαυτό μου, νὰ μὴν περιμένω βοήθεια ἀπὸ κανένα καὶ νὰ προσμένω καὶ τὰ χειρότερα.

23 Σεπτεμβρίου.

Σοβινισμός = τὸ νὰ θεωρῇ καὶ νὰ λήῃ καλύτερα ὅλα τὰ πράγματα τοῦ τόπου του, ἐπειδὴ τοῦ ἀρέσουν αὐτουνοῦ περισσότερο, ἔχοντάς τα συνηθισμένα.

Ξενομανία = τὸ νὰ θεωρῇ καὶ νὰ λήῃ καλύτερα ὅλα τὰ πράγματα ξένων τόπων καὶ νὰ μιμῆται γιὰ νὰ γίνῃ ἢ νὰ φανῇ διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου του καὶ ἔτσι νὰ τοὺς ξεπερνᾷ σὲ κάτι, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἰκανὸς νὰ τοὺς ξεπεράσῃ ἄλλιως.

24 Σεπτεμβρίου.

Μακρὸς ὁ δρόμος τῆς ζωῆς μου καὶ ὅλα τὰ ξέρω, ὅσα ἔχω νὰ συναντήσω.

Δὲν εἶναι ζωὴ αὐτὴ. Διαβάζω, δὲ ζῶ. Ἄς ἀφεθοῦν, ἄς ξεχαστοῦν ὅλα τὰ βιβλία καὶ τὰ χαριὰ τὰ τυπωμένα. Εἶναι πεθαμένα. Τὰ ξεπέρασα...

Σεπτεμβρίου 27.

Ἄν ἤμουν βιομήχανος ἀρωμάτων, θὰ ἔκανα μιὰ μυρωδιὰ ἀπὸ γαζία, καὶ μιὰ ἄλλη ἀπὸ ρεῖκι καὶ τρίτη ἀπὸ κυκλάμενο.

Σεπτεμβρίου 29.

Ἄνθρωποι μὲ βιβλίο στὸ χέρι. Πρέπει νὰ ἔχουν κάποια ἄνεση καὶ ἀναδουλειά. Πηγαίνουν στὴν ἐξοχὴ μὲ βιβλίο στὸ χέρι, ταξιδεύουν σὲ βαπόρι καὶ σὲ σιδηρόδρομο μὲ βιβλίο στὸ χέρι. Καὶ τί διαβάζουν; μυθιστόρημα. Καὶ φοροῦν κομπὰ ροῦχα καὶ γάντι στὸ χέρι.

Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, ἀσφάλεια, χρῆμα, ἄνεση, ἔλλειψη κινδύνων καὶ ἀγώνων γιὰ τὸ ψωμί. Νέοι καὶ νέες καλῶν οἰκογενειῶν. Ἄνθρωποι καλοσυσταζόμενοι καὶ μὲ περιουσία, ἔστω καὶ παντρεμένοι, φτάνει ἢ γυναίκα νὰ μὴν ἔχῃ παιδιά ἢ νὰ ἔχῃ νταντάδες γιὰ τὰ παιδιά, καὶ ὁ ἄντρας νὰ μὴν ἔχῃ δουλειὰ ἢ νὰ ἔχῃ μιὰ πού του ἀφήνει καιρὸ καὶ γιὰ κυριακὴ ἀργία, ἢ βραδυνὴ ἀργία ἢ ἄλλες ἀργίες. Βρίσκουν μέσ' στὰ βιβλία ἐκεῖνο που λείπει ἀπὸ τὴ ζωὴ τους.

Κορίτσια που δὲν ἐργάζονται καὶ γι' αὐτὸ διαβάζουν βιβλία καὶ γράφουν γράμματα. Καὶ δταν μποροῦν φλερτάρουν κιόλα. Οἱ τυραννισμένοι ἄνθρωποι δὲ γράφουν γράμματα καὶ κείνοι που, μπλεγμένοι στὴν κίνηση, στὴν ἐνέργεια, στίς

δουλειές, δὲν ἔχουν διάθεση ἢ καιρὸ γιὰ ἀλληλογραφίες φιλολογικὲς ἢ αἰσθηματικὲς.

Σεπτεμβρίου 30.

Φαίνεται πως, ἐπειδὴ ἔχω πάντα ἀνάγκη ἀπὸ ἀγάπη καὶ ἐπειδὴ γυρίζοντας ἀπὸ τόπο σὲ τόπο δὲν ἔχω κοντὰ μου κάποιον που νὰ μ' ἀγαπᾷ, κάνω κάποιον νὰ μ' ἀγαπᾷ σὲ κάθε τόπο καὶ νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ μένα. Καὶ ὁμοίως δὲν τὸ κάνω συνειδητὰ ἐλεύθερη βούληση δὲν ὑπάρχει.

Ὀκτωβρίου 1.

Χιτὲς κάθησα σιτοῦς θάμνους στὴν Ἀμπελική καὶ ἔβλεπα τὴ θάλασσα καὶ τὸ νησί. Ἦμουν σὲ διάθεση μουσικὴ καὶ τραγουδοῦσα στὴ μοναξιά, δικὰ μου τραγούδια.

Ὀκτωβρίου 2.

Κουράστηκα νὰ θυμοῦμαι παλιά, νὰ νοσταλγῶ γιὰ περασμένα καὶ νὰ ἐλπίζω ἀδύνατα. Ἄς ἔλθῃ ὁ, τι ἔλθῃ, πεζά, δυσάρεστα, βαρετὰ πράγματα. Μόνο τὸ φῶς τοῦ λογικοῦ μου κ' ἡ ἐλαστικότητά μου ἄς μὴ μοῦ λείψουν, που αὐτὰ χρωματίζουν τὰ πράγματα τοῦ κόσμου.

Ὀκτωβρίου 6.

Τόσο βαριά φυσοῦσε ὁ βοριάς, που ἡ θάλασσα τὴ νύχτα ἦταν σὰ νὰ στέναζε.

Ὀκτωβρίου 7.

Μὲ πιέζει ἡ δυστυχία τῆς ἀνθρωπότητας. Γιατί; Καὶ μὲ ταράζει ἡ ἀνησυχία τῆς ἡ ἀδιάκοπη.

Ὀκτωβρίου 27.

Κυτάζω εἰκόνες μπροστά μου, ἄλλες που περνοῦν, ἄλλες που εἶναι μόνιμες, καὶ δὲν ἔχω ὄρεξη νὰ μιλήσω, μόνο νὰ κυτάζω μπορῶ σὰν ξένος στὸν κόσμο, ἀδιάφορος γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὰ συμφέροντα τῶν γύρω ἢ τῶν πῦρ ἀπομακρυσμένων ἀνθρώπων.

Ὀκτωβρίου 28.

Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας! Εἶναι 4 καὶ $\frac{1}{4}$ τὸ πρωί. Ἦμουν πεσμένος ἄπνοος στὸ κρεβάτι μὲ μαῦρες ιδέες. Μοῦ φαινόταν πως ὅλοι μὲ εἶχαν ἐγκυβερνεῖ καὶ σηκώθηκα νὰ ἰδῶ ἔξω. Τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ λιγοστὸ ἔφεγγε ἀπὸ τὴ δύση καὶ στὴν ἀνατολὴ ἀπὸ μιὰ γνώριμη ρεματιά τοῦ βουνοῦ, στὸ λίγομά του, σηκόνονταν στὸν οὐρανὸ ἑξαίσια καὶ μεγάλη ἢ Ἀφροδίτη. Τὴν κύταζα καὶ γέμιζε ἡ καρδιά μου εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν καλλονὴ τῆς. Βγῆκα στὸ μπαλκόνι καὶ εἶδα πως προηγούνταν καὶ σὰν νὰ τὴν ἔσερνε πρὸς τὰ πάνω ἓνα ἄλλο ἄστρο μεγάλο, σὰν τὸ Δία, καὶ ἀναμεταξύ τους στὴν ἴδια, στὴν ἴσια

γραμμὴ ἦταν τρία ἄλλα μικρότερα καὶ λαμπερὰ ἀστέρια. Στὴ θάλασσα τοῦ λιμανιοῦ ἀντιφέγγιζε ἡ Ἀφροδίτη ἀναλυμένη σὶ γαλάζια ἀνοιχτὰ νερά, γαλατερά.

Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας!

Ἰουλίου 31.

Ὅταν πρόκειται νὰ φύγῃς ἀπὸ κάποιον τόπο που ἔμεινες λίγο ἢ πολὺ, τότε τὸν βλέπεις μ' ἄλλα μάτια καὶ ὅλα ὅσα εἶδες καὶ ἔζησες σ' αὐτὸν τὸν τόπο σοῦ παρουσιάζονται μὲ κάποιον ρομαντικὸ χρῶμα. Ὁ ρομαντισμὸς ἔχει ἀφετηρία καὶ βᾶση τὸ προσωρινό, τὸ περαστικό, τὸ διαβατάριο. Ὅταν αἰσθάνεσαι πως περνᾷς ἢ πως περνοῦν τὰ πράγματα, βλέπεις τὸν ἑαυτὸ σου καὶ τὰ πράγματα μ' ἓνα φῶς ρομαντικὸ ντυμένα.

2 Νοεμβρίου.

Στὴν ἐξορία, μὲ τὸν καιρὸ, αἰσθάνθηκα σὰν πεθαμένος γιὰ τοὺς δικούς μου, γιὰ τοὺς φίλους μου καὶ γιὰ τὴν κοινωνία.

.....

Τὸ παράπονο τοῦ πεθαμένου. Στὴ γῆ εἶμαι καὶ μὲ τρώει τὸ σκουλήκι. Ποιὸς μὲ θυμᾶται; Μνημόσυνα μοῦ κάνουν σὶς 40 μέρες καὶ ἔπειτα γιὰ τὸ χρόνο, καὶ ἔπειτα γιὰ δυὸ-τρία χρόνια ἀκόμη, σὶ τὸν τάφο μου, που μοῦ ρίχνουν ἀπὸ κανένα λουλούδι, σὶ τὸ μνήμα ἢ νοερῶς, — σόντομα, στιγμαῖα μνημόσυνα. Κανείς δὲν ἦλθε μαζί μου σὶ τὸ χῶμα. Αὐτοὶ εἶναι ζωντανοὶ ἀκόμα. Κυκλάμενο ἀποσκιερὸ φύτρωσε μὰ μέρα φθινοπωρινὴ σὶ τὸ μνήμα μου κοντὰ καὶ τὸ στόλισε, ἄθελά του κι αὐτό. Ὅσοι ἔμειναν ζωντανοὶ τοὺς παίρνει ἡ ζωὴ καὶ τοὺς στριφογυρίζει σὶ τὸν τρελὸ χορὸ τῆς καὶ γρήγορα, πολὺ γρήγορα γιάτρεψε τὴν πληγὴ τους γιὰ τὸ θάνατό μου.

7. Δραγούνη.

